

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ “СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”  
ЦЕНТЪР ЗА СЛАВЯНО-ВИЗАНТИЙСКИ ПРОУЧВАНИЯ “ИВАН ДУЙЧЕВ”

том 99 (18)

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

CENTRE DE RECHERCHES SLAVO-BYZANTINES “IVAN DUJČEV”

Tome 99 (18)

---

КНИГАТА КАТО ОБЕКТ НА МИКРОИСТОРИЯТА  
ИЛИ ЕДНА ЗАБРАВЕНА КНИГА  
ОТ ЛИЧНАТА БИБЛИОТЕКА НА СОФРОНИЙ

АННА АНГЕЛОВА

Университетска библиотека „Св. Климент Охридски“

В качеството си на културно-исторически паметници на дадена епоха личните библиотеки на известните исторически личности оправдано привличат вниманието на изследователите. Още по-основателен е подобен интерес към личните сбирки на българските книжовници, работили през периода на Възраждането. Първо, поради изключителната значимост на този период от българската история, и второ поради личностите, работили през това време, които обикновено определяме като велики българи. Личната библиотека, която е индикатор за вкусовете и културно-научните интереси на своя притежател помага на изследователите да установят чрез книгите проблемите и темите, които са фокусирали интереса на нейния собственик. В изследването си „Нови студии из областта на Българското възраждане“ проф. Иван Шишманов, като оценява изключителното значение на личната библиотека в живота на отделния творец, отбелязва - „ако би могло да се знае известен писател какво е чел през живота си или поне през най-важните епохи от своето умствено и морално развитие, могло би евентуално да се обяснят някои страници от неговото творчество и неговата дейност“ (Шишманов 1926: 461). Шишманов отива още по-далече, изказвайки предположението, че чрез книгите, четени и притежавани от даден автор, „би могло да се направят и някои заключения за склада на неговия ум, интензивността на неговото въображение, за неговия начин на чувствование, за неговия темперамент и характер“, тъй като е особено силно влиянието на любимите автори и любимите четива както върху литературната традиция, така и върху „най-оригиналния автор“ (Шишманов 1926: 461).

За посветилия се на книгата български възрожденец собствената книжовна сбирка без съмнение е била „най-добрата база за изследователска и книжовна дейност“ (Кирова 1984: 266), изиграла безспорна роля в етапите на неговия творчески път.

Проучвайки личните библиотеки и тяхното значение в живота и дейността на българските възрожденци, Елена Кирова ситуира формирането на

библиотеките им преди Кримската война, като изказва мнението, че в повечето случаи това са били малки сбирки, голяма част от които за съжаление не са запазени. Разпиляването на личните библиотеки е обективна и непреодолима трудност, пред която се изправя всеки изследовател, обърнал поглед към тази проблематика. Библиотеките изчезват във времето основно по две причини - или като резултат от небрежното отношение на наследниците на даден творец, или чрез предоставянето им по изричното желание на техните собственици на различни обществени библиотеки, където поради непрофесионално отношение, присъединени към общия библиотечен фонд, престават да съществуват като самостоятелни сбирки. Днес за по-голяма част от библиотеките на нашите възрожденци има само фрагментарни сведения. Известно е, че повечето от дейците, работили на полето на книгата през Възраждането, са притежавали свои собствени сбирки. Сред тях са Неофит Рилски, Георги С. Раковски, Любен Каравелов, Христо Ботев, Петко Славейков, Иван Богоров, Емануил Васкидович, Сава Доброплодни, Добри Войников, Иван Добровски, Константин Фотинов и др. За съжаление за „богатството на тези библиотеки и за въздействието им върху лицата, които са ги притежавали“ (Кирова 1984: 267) могат да се правят догадки по индиректни пътища - чрез запазените лични архиви или чрез публикации във възрожденския печат, обнародвани мемоари, проучвания върху историята на отделни градове или върху историята на библиотеките на училища и читалища. Реконструирането на съдържанието на личните книжни сбирки на базата на запазените описи и каталози се оказва почти невъзможно, най-вече поради факта, че твърде рядко те са правени от самите притежатели. Обикновено дело на други лица, те са съставяни в по-късни периоди и отразяват един фонд, който е „претърпял неблагоприятни промени и се е отдалечил от първоначалния състав на библиотеката“ (Кирова 1984: 268), често отразен чрез грешни или непълни описания. Библиометричният анализ<sup>1</sup> на фондовете на личните библиотеки позволява да се направят изводи относно езиковата и тематична структура на възрожденските сбирки, като установява категоричен превес на литературата на руски език в трите приоритетни за възрожденските книжовници области - история, филология и религия.

За книгите, които е притежавал и чел Софроний Врачански, се знае малко, но няма как те да не са се вписвали в обсега на посочените езикови и тематични параметри. Неговият „Неделник“, една книга, „пожизнено премисляна и старателно събирана“ (Гергова 2000: 14) е едновременно символ на ново начало и продължение на традицията. Написан „по простий език“, той поставя началото на нова епоха в развитието на българската книга, като едновременно с това следва каноните на утвърдената традиция на съставителството, адаптацията и компилативната книга във възрожденската ни книжовна продукция. Така съвсем закономерно книжовните образци, създадени в рамките на схемата „модел – вариативен текст“, черпят идеи и похвати от първоизточниците. Изследователите на книжовното дело на Софроний - историци, теолози, филолози и библиоведи,

<sup>1</sup> Става въпрос за данните и изводите от библиометричния анализ, направен от Е. Кирова във вече посочената статия.

сред които са М. Дринов, Ал. Теодоров-Балан, Б. Пенев, Ст. Романски, Й. Иванов, В. Киселков, Б. Ангелов, М. Арнаудов, Н. Дилевски, Д. Петканова, Б. Райков, Кл. Иванова, Д. Караджова, П. Атанасов, А. Гергова и др., единодушно потвърждават, че в своята книжовна дейност Софроний е ползвал предимно гръцки, сръбски и руски източници, като посочват и примери за редица конкретни влияния в неговите сборници (Ангелов 1957: 401). Изследвайки ранните книжовни занимания на Софроний, Б. Ангелов подчертава „безспорно благотворното влияние на руските книги върху книжовните му занимания“, което „особено добре личи от неговите творби, писани във Видин и Влашко“, а Д. Караджова отбелязва сред културните интереси на Софроний и „пиетет към руската печатна книга“ (Караджова 1994: 57). Софроний е познавал и използвал сборника с поучителни слова на Геден Криновски, катехизиса на Петър Казилия, компендиума на П. Сото, съчиненията на Димитър Кантемир и Амбрози Марлиан. В съчинението на Софроний „Православное изповедание вери“, според А. Гергова, се наблюдава влиянието на Исая Козловски и се „очертават връзките, които този текст има с московските издания от края на XVII и XVIII в.“ (Гергова 2000: 15).

Този списък от съчинения трябва да се допълни с още една книга - руско старопечатно издание от 1785 г., за която първа съобщава Д. Караджова и изказва предположение, „че е напълно възможно да е била използвана от Софроний при съставянето на някои от късните му ръкописни сборници“ (Караджова 1985: 119). Книгата, съхранявана във фонда на Университетската библиотека, със сигурност е принадлежала на Софроний - съчинение, което той е държал в ръцете си, изучавал и може би препрочитал. Доказателство за подобно твърдение е автографът на Софроний, поставен върху титулните страници и на двата тома, изписан с черно мастило - „*Софроніа*“. Това е съчинението – „*Истина религии вообще, в двух частях, из которых в первой доказывається истина религии вообще противу неверия вольнодумцев и натуралистов, а во второй утверждается истина христианской религии, следуя священному писанию, противу неверия натуралистов*“, отпечатано в Москва в типографията на И. Лопухин. Двата тома, подвързани с кафява кожа, са много добре запазени. На титулните страници е поместено мото на гръцки и руски: „Все исполнено Бога, все Бога возвещает“. Върху авантитула на първия том има ръкописна бележка, написана на български, която трудно се разчита: „*Уречиное листии на мене Иванчу Дим[у]вич к[у]пил сось копейки на годѣ 1832, мѣсец а[в]рѣлия, на ден, 2, втори.*“ Върху вътрешната страна на задната корицата на тома, явно написани от една и съща ръка, личат инициали и колона от цифри, вероятно някакви счетоводни наброски от сметки. Няма достатъчно данни, за да се определи категорично, кой е авторът на бележката, но годината 1832, която ясно личи в текста, показва, че тя е писана след смъртта на Софроний, най-вероятно от следващия притежател на книгата. Може да се предположи, че книгата е била закупена от карловския свещеник Иван Димов. За него липсват биографични данни, но явно добре образован, той е усърден читател и неговото име е често срещано през 30-те и 40-те години

сред спомоществателите на редица преводни възрожденски издания.<sup>2</sup> След това следите на книгата се губят, за да се появи точно след сто и десет години, през 1942 г., във фонда на Университетската библиотека. Според оскъдните данни от инвентарната книга двата тома са закупени от г-жа Милица Огнянова за сумата от 1000 лева.

Нравствено-религиозно по характер, съчинението представя на вниманието на читателите темите: „Истинна естественной религии против неверия вольнодумцев“, в първата част и „Истинна християнския религии, следя священному писанию, против неверия натуралистов“, във втората. Към първия том са включени обръщение и предговор от съставителя, както и предговор от преводача. Любопитен е фактът, че съставителят и преводачът на съчинението са останали анонимни.<sup>3</sup> Ако приемем, че името на съставителя не е било посочено в оригиналното съчинение, то със сигурност преводачът целенасочено е избрал да остане неизвестен, или пък това е било решение на издателя Лопухин. Напълно е възможно той да е и автор на превода.

Едно по-внимателно вглеждане в мястото на отпечатване, печатницата и годината на издаване на книгата дават донякъде отговор на поставените въпроси и поражат нови догадки, най-вече поради факта, че редица изследователи<sup>4</sup> свързват Свободната печатница на И. В. Лопухин с дейността на московските масони. Сред членовете на братството са известни интелектуалци и видни представители на московската аристокрация - братята Трубецкой, княз А. А. Черказки, барон Г. Шредер, Н. И. Новиков, А. М. Кутузов, С. И. Гамалей и др. В периода (1779-1792) издателската продукция на Университетската печатница в Москва, Типографическата компания и Свободната печатница на И. В. Лопухин възлиза на повече от 800 книги. Сред издаваните съчинения преобладава литература с общо хуманитарен характер, наред с нравствено-религиозни съчинения, речници и лексикони, художествена литература, произведения на западноевропейските мистици, както и собствена масонска литература. Връзките на печатницата на Лопухин с руските масони е най-вероятно причината, поради която през 1787 г. от московските книжарници са конфискувани 391 екземпляра от книгата.<sup>5</sup>

Само един задълбочен анализ на текста на „*Истина религии...*“ би могъл

---

<sup>2</sup> Повече данни за дейността на Иван Димов като спомоществател, както и за конкретни издания могат да се намерят в Българската възрожденска интелигенция: Енциклопедия. София, 1988 г. с. 205.

<sup>3</sup> В каталога на руските книги с граждански печат на Руската национална библиотека в Санкт Петербург като автор на книгата е посочен Готрад Фридрих Штендер (1714-1796).

<sup>4</sup> За връзките на „волната типография на И. В. Лопухин“ с руското масонство пишат М. Н. Логинов, А. Н. Пыпина, Г. П. Макогоненко, Пекарский, П., Будяк, Л., Мартынов, И. Ф. и др.

<sup>5</sup> Данни за конфискуването на екземплярите са посочени в каталога на Руската национална библиотека в Санкт Петербург.

да даде отговор на въпроса доколко Софроний е бил повлиян от духа и идеите на книгата и дали те са оказали някакво влияние върху неговите възгледи. Безспорен е обаче фактът, че Софроний не е бил притеснен от съдържанието на книгата и е държал на нея дотолкова, че е поставил подписа си като знак за притежание. Явно, останала задълго извън ползрението на изследователите, микроисторията на книгата заслужава едно задълбочено проучване в контекста на историческите движения и събития от XVIII век в Русия, закъснялото българско Възраждане и делата и творческия път на един от българските духовни водачи - епископ Софроний Врачански.

### Библиография

**Ангелов 1957** = Ангелов, Б. Ранни книжовни занимания на Софроний Врачански. // *Известия на Института за българска литература*. София, 5, 1957.

**Гергова 2000** = Гергова, А. Софроний Врачански – будител и просветител. - В: *Книжовни пристрастия*, София, 2000.

**Караджова 1985** = Караджова, Д. За три неизвестни ръкописа на Софроний Врачански. // *Старобългаристика*, 1985, № 1.

**Караджова 1994** = Караджова, Д. *Котленският книжовен център през XVIII век*. София, 1994.

**Кирова 1984** = Кирова, Е. Личните библиотеки в живота и дейността на българските възрожденци. - В: *Сборник В чест на 80-годишнината на проф. Тодор Боров*. София, 1984.

**Шишманов 1926** = Шишманов, Ив. Нови студии из областта на Българското възраждане. - В: *Сборник на БАН*. София, 1926, № 21.

